

OD ŠTYLISTICKÝCH REFLEXIÍ K. HAUSENBLASA K REFLEXIÁM O INKLUZÍVNOSTI ŠTÝLU A ŠTYLISTIKY PRE SOCIETU DIGITÁLNEJ ÉRY*

OLGA ORGOŇOVÁ – ALENA BOHUNICKÁ

ABSTRACT

From the stylistic reflections of K. Hausenblas to reflections on the inclusiveness of style and stylistics for the digital era society

In the study we reflect the impulses from the work of the Czech stylist K. Hausenblas (1923–2003). In continuity with his stylistic ideas about the variability of ways of constructing discourses in a national language based on the principle of unity in multiplicity, we reflect the concurrent and subsequent thoughts about the pragmatization of stylistics (e.g. in the optics of J. Kořenský or J. Hoffmannová), as well as thoughts about the interactivity of dialogues as presented by J. Kraus, and in the pragmatized concept of communication of Schulz von Thun, enriched by the ideas of J. Dolník. Hausenblas's ideas about expression style and the variability of its forms with the use of the “offer” of the whole national language are consistent with our ideas about the **communicative style** of the 21st century as a mode of flexible verbal and nonverbal, culturally and contextually anchored behaviour. After outlining how the focus of theoretical interest after the communicative-pragmatic turn in stylistics shifts from the compositional aspect and the process of speech production to the socio-cognitive aspect, we profile the framing contours of inclusive stylistics in the service of the civil society of the digital era.

Keywords: structuralism in stylistics; functional styles; expression style; pragmatization of stylistics; communicative style; inclusive stylistics

1. Úvod

Pri uchopovaní odkazu významného českého štylistika druhej polovice 20. storočia K. Hausenblasa interpret nepatriaci do jeho doby či domáceho lingvistického kontextu má apriórne zjednodušené očakávanie, že jeho dielo bude dôsledným „descendentom“ originálneho českého štrukturalistického metodologického podhubia doby. To ale nie je celkom výstižné konštatovanie. Hausenblasov vklad do (nielen českej) štylistiky je v skutočnosti pomyselnou mysliteľskou špirálou nevtieravo prekračujúcou limity štrukturalizmu zahĺbeného do organizácie jazykového „nástroja“. Jeho idey vo viacerých

* Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-22-0275 Inkluzívna štylistika.

aspektoch prenikajú za hranice languových abstrakcií a smerujú k ľudským egám, resp. k societe, teda k tým, čo používajú jazyk sólovo či v interakcii (ako to rozvineme nižšie). V nasledujúcich postrechoch budeme venovať osobitnú pozornosť vybraným pragmatizujúcim myšlienkam o štyle a štylistike z diela K. Hausenblasa, ktoré sa stali inšpiráciou pre naše vlastné štylistické úvahy.

2. Pragmatické impulzy zo štylistických prác K. Hausenblasa

Jedným z pozoruhodných impulzov K. Hausenblasa je hneď jeho ponímanie jazykového štýlu ako veci výstavby jazykového prejavu. Štýl totiž spája primárne s aktmi a výsledkami jazykovej komunikácie v dorozumievacej praxi (Hausenblas 1962, 189). K. Hausenblas pritom vychádza zo širšieho chápania štýlu nielen v jazyku, ale napríklad aj v oblasti odievania, športu, vo výtvarnom umení či architektúre. Pritom výstižne poukazuje na to, čo všetky tieto diferencované hľadiská spája, a síce to, že ide o ľudskú činnosť. Toto činnostné chápanie sa napokon dá vnímať aj v názve monografie *Výstavba jazykových prejavů a styl* (Hausenblas 1972). Ako na to poukazuje aj P. Mareš v štúdiu *Jak Karel Hausenblas vymezoval styl. Cesty k precizaci pojmu*, K. Hausenblas vyzdvihuje integračnú funkciu štýlu ako princípu výstavby textu, ktorý spína určité časti do dynamickej jednoty. Pritom však dodáva, že ide o jednotu mnohotvárnou, zahŕňajúcu často aj asymetrie, disonancie a miesta, ktoré sa integrácii vzpierajú (podľa Mareša 2014, 87).

Podľa K. Hausenblasa je potrebná adekvátne diferencovaná a dynamická klasifikácia štýlov, lebo jazyk je nielen tvorený „čiastkovými systémami“ (fonologickým, morfológickým atď.) spisovného jazyka, ale aj koexistujúcimi variantmi, modifikáciami systému celého národného jazyka, ktorý umožňuje tvorbu neobmedzeného množstva textov diferencovaných prejavov – napísaných či hovorených (Hausenblas 1955, 1–15). Vysvetľuje to napríklad v súvisi s „prehreškom“ používania obecnej češtiny vo verejných prejavoch (napríklad v rozhovore s českým krasokorčuľiarom Pavlom Romanom¹), čo sa reálne deje, teda nemožno to vo vedeckej reflexii ignorovať (Hausenblas 1972, 35). Tiež konštatuje, že „styl je jev špecificky lidský“ (Hausenblas 1972, 41), tak ako to desaťročia konštatuje napríklad aj poľský štylistik S. Gajda (jeho slovami „štýl je ľudská štruktúra textu“ – najnovšie Gajda 2022, 7). Tým sa vracia k pôvodnému francúzskemu klasicistickému buffonovskému výroku „Štýl je člověk sám“ – porov. J. Kraus (2008, 84) a aktuálne aj viaceré priamo francúzske pramene.²

Na inom mieste si všímame, ako sa dostáva do centra záberu text a jeho vonkajšia (mimojazyková) determinácia. V Hausenblasových prácach sa aj v tejto súvislosti ukazuje, že autor sa neuspokojuje s vnútro systémovým nazeraním na jazyk, že uvažuje poza

¹ P. Roman bol spolu so sestrou Evou štvornásobným majstrom sveta v krasokorčuľovaní v kategórii „tanečné páry“ (1962, 1963, 1964, 1965) a dvojnásobným majstrom Európy (1964, 1965).

² J. Dürrenmatt túto tézu rozvádza odvolávajúc sa na slová Ch. Fouriera z 19. storočia: „Quand Buffon a dit: „Le style c'est tout l'homme“, il a voulu dire que le genre de style caractérise le genre de génie, la carrière ou direction que suit un homme de génie; mais non pas que le style fût la condition essentielle du génie inventif“ (Dürrenmatt 2010, 70). Preklad O. O.: „Keď Buffon povedal: „Štýl je člověk sám“, mal na mysli, že druh štýlu reflektuje ducha produktora, jeho kariérny profil či mentálne smerovanie, nie to, že štýl bol základným predpokladom produktorovej invencie.“

languové vnímanie a naznačuje potrebu komunikačného uchopenia **vyjadrovacieho štýlu**. Volí tento termín na rozdiel od bežne používaného termínu **jazykový štýl**, aby sa tak dištancoval od toho, že by malo ísť o pertraktovanie výlučne systémových javov spisovného jazyka. On – ako už bolo spomenuté – neakceptuje, že len „spisovný jazyk je rozvrstvený na určité štýly“ (Hausenblas 1962, 189), ale pracuje s celostným konceptom národného jazyka.

Vo viacerých súvislostiach sa nám núka zamyslenie o zhodách a rozdieloch v uchopení pojmu štýl K. Hausenblasom a jeho slovenským spolupútnikom F. Mikom. Obaja štylistici paralelne akceptujú koncept funkčných štýlov či selekčný princíp tvorby textov výberom a usporiadaním jazykových prostriedkov s ohľadom na štýlotvorné činitele.³ Pritom obaja rátajú s tým, že proces štylizácie sa rozplýva v škále kreácií na osi medzi mnohotvárnosťou/jedinečnosťou a typickosťou/štandardizáciou. Variabilitu kreácií, ktorú K. Hausenblas implikuje aj v pojme **vyjadrovací štýl** tvorby textu, možno usúvzťažniť s konceptom F. Mika o **výrazových vlastnostiach** textu ako konštrukte, z ktorého sa konfigurujú výsledné (mnohotvárne) umelecké aj neumelecké výtvary. Tak je to zosumarizované v definícii F. Mika, podľa ktorého „Štýl je jedinečná alebo štandardizovaná dynamická konfigurácia istých výrazových vlastností v texte, reprezentovaných jazykovými a tematickými prostriedkami. Táto konfigurácia zodpovedá komunikačnému postoju a jej cieľom je diferencovaná komunikácia“ (Miko 1970, 107).

Mikova teória vyznieva na prvý pohľad „disciplinované“ štrukturalisticky, akoby išlo o transparentné systémové vnútrojazykové modelovanie textov v rámci jasne opísanej štruktúry výrazových dispozícií textu. Pravda, ak si uvedomíme prítomnosť kategórií **operatívosti**, **subjektívnosti** a **sociatívosti** v kostre Mikovho modelu, je jasné, že východiskový bod modelu **ikonickosť** (vlastnosť textu ako obrazu reality) je „predmetom“ dynamického modulovania v rozptyle od neopakovateľnej po štandardizovanú ľudskú kreáciu. Ináč povedané, obraz reality sa netvorí sám od seba, ale vytvára ho človek (ako jednotlivec či člen komunikujúceho spoločenstva), ktorý ho operatívne kreuje vo svojom vedomí a následne materializuje v elokučnom akte. Výsledný tvar je konfiguráciou z vymodelovaného potenciálu vlastností, rozložených v „mriežke“ desiatok dispozícií odvíjajúcich sa od kľúčových kategórií **ikonickosť – operatívnosť – zážitkovosť – pojmovosť – subjektívnosť – sociatívnosť** (porov. obrázok 1), pričom kombinatorika týchto dispozícií osciluje v škále od jedinečnosti (napríklad umeleckého textu) po štandardizovaný tvar (napríklad návod na pracovný postup, porov. Miko 1970).

K. Hausenblas vníma štýl jazykového prejavu ako fenomén v škále entít od nulového stupňa zovšeobecnenia v podobe jednotlivej singularnej materializácie jedinečného textu, príp. individuálneho štýlu ako reprezentanta skupiny textov (napríklad jedného autora), na jednej strane po funkčné štýly, ktoré nazýva „normované“ štýly simplexné

³ Podľa K. Hausenblasa „Stylem rozumíme charakteristický a jednotlívý princíp výstavby projevu, uplatňujúci sa ve výbere, usporiadaní, ev. prízpůsobení složek“ (Hausenblas 1962, 189–201). F. Miko sa vymedzuje proti iracionalistickým teóriám štýlu a ich tvrdeniam, že štýl je analýzou nepostihnuteľný a je prístupný len intuícii. Argumentuje tým, že ak je jedným z prostriedkov jeho realizácie jazyk, ktorý vystupuje v texte ako sled diskretných prvkov, musí byť aj štýl diskretný, a teda analyzovateľný. A jednou z neodmysliteľných podmienok tejto analýzy je **funkčnosť štýlu** (Miko 1970, 35). Svoj model výrazových dispozícií textu núka ako podklad pre základnú štandardizáciu, resp. konštituovanie **jazykových štýlov** (Miko 1970, 84).

Obrázok 1 Základná kostra výrazových vlastností textu podľa F. Mika. Ikonickosť je vlastnosť obrazu reality, ktorú stváraňuje (operativizuje) človek ako jednotlivec (= vlastnosť subjektívnosť) alebo kolektív (= vlastnosť sociatívnosť).

alebo komplexné, na druhej strane škály (Hausenblas 1995, 233–243, 1996, 61–63). V uvedených prácach popri rozlišovaní štýlov podľa stupňa abstrakcie delí aj štýly z hľadiska hodnotovosti (vysoký – stredný – nízky) a tiež diferencuje štýly podľa výrazných charakteristických znakov. Ilustruje to štýlmi ako lapidárny oproti abundantnému, štýlom jasným oproti temnému, spomína štýl nominálny, verbálny..., čo v slovenskom kontexte pripomína nielen mikovskú variabilitu spôsobov tvorby textu, ale tiež tzv. **sekundárne štýly** ako spôsoby textových kreácií u J. Mistríka v 3. a 4. vydani jeho *Štylistiky* (Mistrík 1997, 2021).

Pri úvahách o štýloch na pozadí ich charakteristických znakov K. Hausenblas konštatuje, že je nemožné vytvoriť sústavný obraz ich klasifikácie (Hausenblas 1996, 61–63). Blízke medzi Hausenblasovým a Mikovým nazeraním je pritom to, že obaja vnímajú variabilitu (štýlov, žánrov, prejavov) v škále možností a nenúkajú k tomu unifikovaný rigidný a konečný výpočet produktov klasifikácie. Aj to je signál, že nejde v prípade jeho úvah o vyhranene štrukturalistický prístup, ale o čosi, čo metaforicky a podľa nás veľmi výstižne pomenoval J. Homoláč na vedeckej konferencii *Pamäť oboru* (k výročiam V. Šmilauera, A. Sticha a K. Hausenblasa) v novembri 2023 v Prahe ako „softštrukturalizmus“.

Štýl je tak entita profilovaná na princípe **jednoty v mnohosti** (Hausenblas 1996, 60). Ide o svieži metodologický presah za hranice štrukturalistického reduktívneho nazerania na languovú abstrakciu smerom k parolovej nereduktívnej variabilite. Vzhľadom na štylistiku ako celostnú disciplínu to možno chápať ako anticipačný krok v ústrety pragmatizovanej štylistike. To koreluje s ideou J. Kořenského, že pragmatizácia nie je vecou „zlomovej“ reorientácie štylistiky, ale ide o kontinuálny progres pragmatizácie, ktorý je inherentne prítomný v štylistike oddávna (Kořenský 2001, 32–36). V tejto veci nám schádzajú na um už momenty z antickej doby, napríklad atribúty dobového textotvorného kánonu, ktoré kázali brať na vedomie primeranosť či jasnosť prejavu v záujme jeho zrozumiteľnosti berúcej ohľad na adresáta. K tomu píše napríklad J. Dolník:

V klasickej rétorike sa zdôrazňovalo, že jasnosť a priezračnosť reči slúži jej zrozumiteľnosti, ktorá je stupňovateľná, ale aj degradovateľná. Osobitne sa vyzdvihovala relatívna jasnosť reči, čo sa spájalo s výstrahou, aby sa zrozumiteľnosť automaticky nestotožňovala s „rýchlozrozumiteľnosťou“ (spomeňme si v tejto súvislosti známu argumentáciu Cicera a Quintiliána na zdôvodňovanie tzv. ozdobných výrazov, totiž že príliš zrozumiteľná reč sa stáva následkom jej nudnosti nezrozumiteľnou). (Dolník 2013, 320)

V súčasnom pojmosloví sa často objavuje v súvisi s rešpektovaním kognitívnych spôsobilostí adresátov pojem **informovania/učenia/presvedčania... orientovaného na adresáta** a sú známe odporúčania na ceste k jazykovej zrozumiteľnosti, medzi nimi primeraná jednoduchosť, primerané členenie a usporiadanie textu, primeraná dĺžka a primeraná dynamickosť s preferovaním rozprávania príbehov pred statickými opismi (Langer a kol. 2013).

O váhaniach o podstate štylistiky na pomedzí štrukturalizmu a postštrukturalizmu medzi inými referuje aj J. Hoffmannová v príspevku v srbskom periodiku *Stil* (Hoffmannová 2005, 157–165). Tam J. Hoffmannová v štúdiu *Pár slov k postštrukturalistické štylistice* odkazuje na českého sociolingvistu J. Neustupného, ktorý konštatuje, že štylistika je postštrukturalistická už tým, že je náukou o variáciách v jazyku. K argumentom v prospech postštrukturalistickej povahy štylistiky radí aj to, že štylistika sleduje jazykové štruktúry ukotvené v komunikačnej udalosti (stvárnenej istým konkrétnym médiom, v istom prostredí, istými aktérmi). Do tretice o presahu tejto disciplíny za hranice štrukturalizmu ako skúmania abstraktnej úrovne jazyka *langue* svedčí aj to, že štylistika skúma texty, prehovory, ako aj procesy ich kreovania, teda parolové entity, čím sa bliži k lingvistike textu, teórii dialógu, konverzačnej analýze a pod. (porov. Hoffmannová 2005, 157–165).

K. Hausenblas v českom kontexte anticipuje onen príklon k pragmatizácii štylistiky aj ako disciplíny, ktorá nutne nezostáva uzavretá do seba samej, ale prijíma aj stimuly zo sociológie (sociolingvistiky) či psychológie (psycholingvistiky), alebo aj z teórie komunikácie. To všetko v mene adekvátnej interpretácie verbálno-neverbálneho správania aktérov pri narábaní s (najmä) dialogickým textom.

Idey o **vyjadrovanom štýle** a variabilite jeho podôb s využívaním „ponuky“ celého národného jazyka konvenujú našim predstavám o **komunikačnom štýle** 21. storočia ako spôsobe flexibilného verbálno-neverbálneho kultúrnej a kontextovo ukotveného správania ľudí. Ťažisko teoretického záujmu sa po komunikačno-pragmatickom obrate v štylistike presúva z kompozičnej stránky a procesu tvorby prejavov na sociokognitívnu stránku ako súčasť sociálnej praxe (Bohunická 2021, 213). Ide tak o odklon zo zamerania na deskripciu jazyka a preskripciu jazykových noriem pri práci s textom a presmerovanie centra záujmu na aktérov komunikácie, ktorí používaním jazyka v komunikácii identifikujú seba, konštruujú svoj vzťah k pertraktovanej veci a tiež tvoria či aktualizujú svoj vzťah k iným ľuďom. Na to upozorňuje tiež J. Dolník v širších lingvistických úvahách o inkluzívnej komunikácii (Dolník 2021, 34–60, 89).

V súvisi s **komunikačným štýlom** 21. storočia treba tiež adekvátne uchopovať médiá (platformy) či mody (spôsoby) vyjadrovania ako ďalší faktor spolutvoriaci aktuálny diskurz digitalizovanej komunikácie. Český výskumný tím pod vedením J. Homoláča realizoval v priebehu troch rokov do roku 2021 výskum jazyka vybraných sociálnych sietí a dospel k identifikácii troch kľúčových črt produktov internetovej digitálnej komunikácie: k **hypertextovosti**, **interaktivite** a **multimodalite** (Homoláč a kol. 2022, 15–53). Sumárne tak v súvisi so zaobchádzaním s komunikačným štýlom treba rátať s nestálymi entitami miešajúcimi sa v prirodzenej fluidite permanentne sa vynárajúcich a prelínajúcich komunikačných udalostí v plynulých prepojeniach medzi tradičným a virtuálnym priestorom, s nestálymi formáciami (interagujúcich) aktérov narábajúcimi nielen z jazykovými nástrojmi, ale s viacerými semiotickými kódmi (statickým či dynamickým obrazom a zvukom). Nie je pritom rozhodujúci konečný počet štýlov, skôr kontúrova-

nie škál príbuzenských variácií štýlov. Štylizračný komfort späť s vhodnými spôsobmi verbálno-neverbálneho správania je v rukách solidárnych a tolerantných interaktantov uplatňujúcich praxou potvrdené preferované jazykovokomunikačné praktiky (Orgoňová 2023, 509–520).

Teda to, čo K. Hausenblas vo svojej teórii síce pomenoval, ale vnímal ako „neklasifikovateľné“ (v duchu noriem štrukturalistickej metodológie), nám sa dnes javí ako výzva na uchopenie javu s podporou metodológie po komunikačno-pragmatickom obrate v lingvistike, skúmajúcej aj kontextovo ukotvené nepravidelnosti v multimodálnej komplexnosti a ich zmysel, nielen invariantné pravidelné zákonité javy v textoch, na ktoré bola zameraná štrukturalistická metodológia vo svojom modelovaní.

3. Odkaz S. Gajdu k súčasnému potenciálu štylistík

Jedna z posledných prác významného slovanského štylistika a metodológa S. Gajdu (Gajda 2022, 7–26) predstavuje súčasnú „tvár“ štýlu a štylistiky vo vývinovom kontexte, osobitne v kontinuite s jej dynamikou v 20. storočí a v širšom kontexte vedeckých metodológií. To vytvára vítaný rámec, ktorý je ďalšou silnou inšpiráciou aj oporou našich vlastných štylistických vízií, o ktorých bude reč v časti o bratislavskej štylistike.

S. Gajda rámcuje štylistické skúmania antipozitivistickou metodologickou orientáciou humanitných vied a poznávanie mimojazykového sveta spája s kognitívnymi aspektami ako reflektovanie procesualnosti v evolúcii, ako aj reflektovanie indeterminizmu s neprediktabilnosťou priebehu emergentných sociálnych procesov. Pri nich je možné len aproximatívne odhadovať pravdepodobnosť vývinu. V „hre“ je tiež poznávací relativizmus. V humanitných a spoločenských vedách sa síce nerezignuje na hľadanie pravdy, ale pozornosť sa sústreďuje nielen na hľadanie odpovede na otázku *Aký svet je?*, ale aj na tú, *Ako svet vidíme?* To súvisí s posledným atribútom skúmanej reality, ktorý by mal pútať pozornosť výskumníka, a síce interpretovateľnosť.⁴ To tiež evokuje pluralizmus výsledných interpretačných konštruktov z rôznych uhlov pohľadu rôznych interpretov, ktoré prinášajú spektrum obrazov rečového diania.

Na naznačené všeobecné aspekty novodobých humanitných skúmaní nadväzujú aspekty kontúrujúce kontext štylistických skúmaní. Súčasná štylistika popri zohľadňovaní objektivistických scientistických skúmaní (v rámci českého či slovenského štrukturalizmu) v rámci komunikačno-pragmatického obratu inklinuje k integracionizmu (integratívne spájaniu výdobytkov štrukturalistických skúmaní s poznatkami získa-

⁴ Osobitnú pozornosť interpretácii v slovenskom kontexte venuje J. Dolník. Najskôr svoje úvahy ukotvuje v prirodzenom biologickom prostredí. V ňom nachádza vrodennú dispozíciu človeka, pomocou ktorej sa orientuje vo svete a následne zosúladzuje svoje ciele s možnosťami, ktoré sú mu dané mimojazykovým (prirodným) svetom. Fylogeneticky až neskôr človek začína interagovať aj s jazykovým svetom iných ľudí. Inými slovami povedané J. Dolník podáva výklad interakcie človeka s prírodným aj sociálnym svetom cestou interpretácie. V podhubí je myšlienka: V interakcii musím mať ujasnené jednak svoje potreby a ciele (Dolník 2012, 61), jednak musím rozumieť cieľom a zámerom svojho interaktanta (porov. aj Dolník 2010, 61), aby som následne smeroval/a k ich zosúladeniu. Optimálna interpretácia zámerov, cieľov (explicitne vyjadrených – priamych či nepriamych, ale aj implicitných) je teda predpokladom optimálnej interakcie s okolím.

vanými na báze pragmatizovanej lingvistiky) či pluralizmu (s využívaním variabilných kombinácií prvkov rôznych metodológií).

Inými slovami v tejto optike sa rozšíril záujem bádateľa a cieľom poznávania je popri reflektovaní aspektov abstraktného systému jazyka (v štylistickom zábere jazykových štýlov) aj integratívne spájanie takýchto zistení so zisteniami zo skúmaní variácií praktických rečových prejavov v diferencovaných kontextoch a sociálnych či kultúrnych konšteláciách.

Zmyslom takejto poznávacej ambície je reflektovať dosahy spoločensko-kultúrneho života na používanie jazyka spolu s ďalšími prípadnými výrazovými prostriedkami a súčasne sledovať a explanovať podoby jazyka materializovaného v socio-kultúrnom ukotvení v súlade s vlastnou interpretačnou kompetenciou.⁵ Orientácia výskumných zámerov štylistikov na človeka, resp. širšie na sociálne konštelácie v procese bytia a interakcií v dobovom a kultúrnom ukotvení (v koexistencii s možnými inými paradigmami multimodálnych skúmaní) legitimizuje aj naše ponímanie pragmatizovanej štylistiky v kontexte Európy 21. storočia.

4. Bratislavské štylistické inšpirácie: inkluzívna štylistika

Súčasnú štylistickú výskumy slovakistov na bratislavskej FiF UK rozvíjajú idey pragmatizovanej štylistiky tak, ako na ne upozorňovali aj vyššie zmiernení českí lingvisti K. Hausenblas, J. Kraus, J. Kořenský, J. Hoffmannová v predchádzajúcich desaťročiach a ako na to upozorňuje najnovšie napríklad A. Bohunická (2020) v komplementarite s ideami S. Gajdu (porov. vyššie). Reflektujú pritom aktuálny kontext doby, konkrétne výzvy EÚ 21. storočia a ich aplikácie v slovenskom kontexte tak, ako sú naznačené napríklad v dokumente *Koncepcia rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku na roky 2021 – 2030*.⁶ Totiž kým pri počiatkoch formujúcej sa EÚ sa dôraz kladol na hospodársku spoluprácu založenú na voľnom pohybe kapitálu a osôb a sociálna dimenzia tejto spolupráce bola v úzadí, v 21. storočí sa pozornosť európskych štruktúr rozširuje aj na tzv. sociálny kapitál.

S tým súvisí graduálna demokratizácia spoločnosti v európskom kontexte. Výskumný tím má tiež ambíciu uchopovať skúmanú problematiku tak, aby sa predchádzalo spoločenským polaritám a neporozumeniu medzi v rôznych konšteláciách nerovnorodými societami a ich príslušníkmi (napríklad medzi expertmi a laikmi, vedcami a nevedcami, úradníkmi a ich klientmi, publicistami a ich adresátmi a pod.) v rámci bezprostredných dialogických interakcií tvárou v tvár (porov. termín J. Krausa **interlokučný dialóg** – Kraus 2004, 108–109), ako aj v rámci akejkoľvek podoby následnej nadväznosti na stimulujúci text v zmysle reakcie recipientov na stimul autora (napríklad v podobe diskusií v tradičných masmédiách či na sociálnych sieťach k publikovanému článku – porov. termín J. Krausa **intertextový dialóg**, resp. **interdiskurzívny dialóg** – Kraus 2004).

⁵ To je atribút očakávaný od angažovaného občana demokratickej nediskriminujúcej Európy 21. storočia, a teda aj atribút súčasného Slováka, ktorý je v hľadáčku našej inkluzívnej štylistiky.

⁶ Dokument je dostupný na stránke https://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/koncepcia_rozvoja_os/vlastny%20material.pdf.

Samotné interakcie dnes vnímame na pozadí „štvorcového“ modelu komunikácie nemeckého psychológa Schulza von Thun (2005) a v kontexte graduálnej demokratizácie spoločnosti.⁷ V hľadáčkú sú aktéri, ktorí v komunikačnom akte reflektujú popri vecnej informácii tiež aspekt vlastnej sebaaprezentácie (pričom ide o vytváranie ponuky sebaobrazu hovoriaceho/píšuceho), ako aj vzťah k spoluaktérom (preferované je akomodačno-asimilačné, teda kooperatívne, vyrovňavanie zámerov, postojov, spôsobov materializácie témy a pod.). Napokon tvorca textu (či len parciálnej repliky) vysiela recipientovi aj apelovú zložku priebiežne produkovaného komunikátu odrážajúcu jeho zámer.

Mechanizmus je, pravda, obojstranný, teda aktér pri takejto predstave komunikácie paralelne s tvorbou vlastného prejavu interpretuje štyri aspekty prejavu svojho komunikačného partnera. Optimálny efekt nastáva, ak interaktanti dokážu zosúladiť či vyvažovať svoje „štvorstranné“ zámery a pohnútky so štvorstrannými zámermi a pohnútkami komunikujúcich partnerov.

Pritom neignorujeme ani viacdimenzionálnu podstatu komunikácie v podobe korelujúcej s potenciálom rečových aktov, ako na ňu upozorňuje už pred desaťročiami J. Kraus. Svoje chápanie interakčnosti napája na Hausenblasovo vymedzenie **komplexného štýlu** a jemu prisudzuje **interakčnú funkciu**. Pod interakčnou funkciou rozumie také zameranie jazykovej komunikácie, ktoré sa sústreďuje na vzťah medzi autorom a príjemcom prehovoru, pričom vyzdvihuje osobu príjemcu (alebo kolektív príjemcov) ako cieľ apelu, presvedčovania, varovania, pobádania, riadenia, návodu, učenia atď. (Kraus 1975, 257–265).

J. Kraus vzhľadom na tradične vymedzované funkčné štýly špecifikuje dve podoby interakcií, a to **persuazívnu** a **direktívnu**. Prvú z nich priraduje k funkčnému štýlu publicistickému a bežne dorozumievaciemu, druhú zasa k hovorovému, rokovaciemu a odbornému štýlu (Kraus 1975, 257–265). Naznačené krausovské prototypické prepomenia daných abstraktných typov interakcie s funkčnými štýlmi reflektujeme v našich úvahách rovnako ako vyššie naznačený koncept tvorivo-interpretáčného počínania používateľov jazyka.

Súhrnne povedané naša výskumná stratégia zahŕňa pragmaticko-komunikačnú metodologickú orientáciu, integrálne nadväzujúcu na prístupy k jazyku ako abstraktnej entite, zohľadňujúci pri výklade epistemologický protiklad observačného racionalizmu a používateľského empirizmu (Dolník 2023, 9). Zahŕňa tak observačný aj etnometodologický prístup ku komunikačným interakciám (bezprostredným a simultánnym, ale aj sprostredkovaným či rozptýleným v čase aj s ohľadom na krausovský **interdiskurzívny dialóg**) so zreteľom na štýl v jeho inkluzívnom aspekte,⁸ a to z pohľadu štylizátora i recipienta jeho produktov.

⁷ Podstatný podiel na procese graduálnej demokratizácie má vyššie naznačený virtuálny priestor, v ktorom sa utvára špecifická sieťová kultúra charakterizovaná predstavou o neobmedzenej slobode a práve každého jednotlivca na vyjadrenie názoru. Platia tu špecifické komunikačné podmienky na realizáciu interakcie: **sprostredkovanosť, asynchrónnosť, nadpriestorovosť, perzistentnosť a polykomunikačnosť** (Kazharnovich 2023, 141–155). Významným útvárom vyplývajúcim z realizácie sebaaprezenačnej potreby dominujúcej vo virtuálnom komunikačnom priestore je „profil“, ktorý sa považuje za kľúčový komunikačný akt, umožňujúci používateľom vstúpiť do interakcií vo virtuálnom prostredí (Zoller 2023, 217–231).

⁸ Pri analýze štylistiky komunikátov z inkluzívnej perspektívy nie sú v centre pozornosti komunikáty s príznakom marginalizácie sociálne marginalizovaných skupín, ale komunikáty pochádzajúce z komunikačných udalostí odohrávajúcich sa medzi verejnosťou a (v istom zmysle) expertnými sku-

Nadväzujeme tiež na vlastné skúsenosti z práce na princípoch občianskej vedy využívajúcej spoluprácu s laickou verejnosťou v podobe angažovania občianskych dobrovoľníkov na nami riadené výskumné úlohy tak, ako sme o tom informovali v nedávnej publikácii Orgoňová – Bohunická – Kazharnovich *Sociálna inklúzia a používanie jazyka* (2023) a tiež v práci J. Dolníka *Jazyk v dynamike demokracie* (2023). Empirické zistenia a ich interpretácie sa stávajú oporou pre ďalšie špecifikované skúmania aspektov „bezbariérovej“ inkluzívnej štylistiky v kontexte Slovenska a jeho občianskej spoločnosti 21. storočia.

5. Záver

Inšpirácie o parolovej štylistike odkazujúcej na potrebu skúmania reťazcov dialogických interakcií vzchádzajúce zo štylistických úvah K. Hausenblasa i ďalších vyššie spomínaných českých lingvistov reflektujeme v súčasných bratislavských štylistických výskumoch. Signály pragmatizácie českej štylistiky druhej polovice 20. storočia pritom rozvíjame s podporou antiscientistickej nereduktívnej metodológie empirických skúmaní „bottom-up“ (zdola nahor), ako aj s ohľadom na impulzy z interdisciplinárnych ponorov do sociolingvistiky, lingvistickej pragmatiky či teórie komunikácie.

Tak profilujeme inkluzívnu štylistiku v snahe o nerušené dorozumievanie naprieč pluralitou variabilných komunikačných štýlov interakcií angažovaných občanov demokratizovanej spoločnosti s profesionálmi v rôznych komunikačných kontextoch (novinármi, vedcami, úradníkmi, verejnými činiteľmi...). Verejnosť v rámci permanentne vzrastajúceho záujmu o veci verejné rozširuje v kontexte pluralitnej Európy spektrum svojich laických intervencií do sfér za hranicami odbornosti jej jednotlivých aktérov. V duchu nášho nazerania úlohou dnešnej štylistiky ako náuky o spôsoboch verbálno-neverbálnej komunikácie interaktantov je vytvoriť teoretické podhubie pre ich maximálne obojstranne efektívnu (inkluzívnu, vzájomne porozumenú a vyváženú partnerskú) komunikáciu.

LITERATÚRA

- Bohunická, A. 2020. Pragmatizácia štylistiky. *Jazykovedný časopis* 71 (2): 281–291.
- Bohunická, A. 2021. Rétorika od antiky po digitálny vek. In *Štýl – komunikácia – kultúra*, ed. Z. Popovičová Sedláčková, 209–220. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- Dolník, J. 2010. *Človek – jazyk – kultúra*. Bratislava: Kalligram.
- Dolník, J. 2012. *Sila jazyka*. Bratislava: Kalligram.
- Dolník, J. 2013. *Všeobecná jazykoveda*. Bratislava: VEDA.
- Dolník, J. 2021. *Jazyk v sociálnej praxi*. Bratislava: VEDA.
- Dolník, J. 2023. *Jazyk v dynamike demokracie*. Bratislava: VEDA.

pinami (porov. napríklad sociopolitickú komunikáciu, čiže komunikáciu politikov s verejnosťou či sociovedeckú komunikáciu, čiže komunikáciu vedcov s verejnosťou a pod.). Kľúčové pojmy, ktoré v tomto štádiu skúmaní uchopujeme, sú komunikačný štýl, aspekty štylistickej kompetencie na ceste k optimálnej zrozumiteľnosti textu „pre všetkých“, vernakulárna (ľudová) rétorika či mediatizácia verejných prejavov. To všetko zastrešuje interakčná štylistika, pričom inkluzívna štylistika je jej súčasťou.

- Dürrenmatt, J. 2010. Le style est l'homme même. Destin d'une buffonnerie à l'époque romantique. *Romantisme* 148 (2): 63–76.
- Gajda, S. 2022. Oblicza stylu i stylistyki. *Jazykovedný časopis* 73 (1): 7–26.
- Hausenblas, K. 1955. K základním pojmům jazykové stylistiky. *Slovo a slovesnost* 16 (1): 1–15.
- Hausenblas, K. 1962. Styly jazykových projevů a rozvrstvení jazyka (K diskusi o obecné a hovorové češtině). *Slovo a slovesnost* 23 (3): 189–201.
- Hausenblas, K. 1972. *Výstavba jazykových projevů a styl*. Praha: Univerzita Karlova.
- Hausenblas, K. 1995. Stručná charakteristika stylu a stylistiky. *Stylistyka* 4: 233–243.
- Hausenblas, K. 1996. *Od tvaru k smyslu textu. Stylistické reflexe a interpretace*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Hoffmannová, J. 2005. Pár slov k poststrukturalistické stylistice. *Stil* 4: 157–165.
- Homoláč, J. a kol. 2022. *Míšení žánrů, stylů a diskurzů v internetové komunikaci*. Praha: Academia.
- Kazharnovich, M. 2023. Virtuálny dialóg ako súčasť sietovej kultúry. In *(Im)pulzy súčasnej jazykovedy*, ed. A. Bohunická a M. Kazharnovich, 141–155. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- Kofoňský, J. 2006. Stylistika a pragmatika. In *Stylistyka a pragmatyka*, ed. B. Witosz, 21–29. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Kraus, J. 1975. Jazyk a styl v společenské interakci. *Slovo a slovesnost* 36 (4): 257–265.
- Kraus, J. 2004. *Rétorika a řečová kultura*. Praha: Karolinum.
- Langer, I., Schulz von Thun, F., Tausch, R. 2013. *Srozumitelné vyjadřování*. Praha: Grada Publishing.
- Mareš, P. 2014. Jak Karel Hausenblas vymezoval styl. *Jazykovědné aktuality* 51 (3 a 4): 84–89.
- Miko, F. 1970. *Text a štýl*. Bratislava: Tatran.
- Místrík, J. 1997. *Štylistika*. 3. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Místrík, J. 2021. *Štylistika*. 4. vyd. Bratislava: VEDA.
- Orgoňová, O. 2023. Koncept inkluzívneho komunikačného štýlu na ceste k inkluzívnej štylistike. *Jazykovedný časopis* 74 (2): 509–520.
- Orgoňová, O., Bohunická, A., Kazharnovich, M. 2023. *Sociálna inklúzia a používanie jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- Zoller, M. 2023. Niektoré aspekty štylizácie instagramového profilu. In *(Im)pulzy súčasnej jazykovedy*, ed. A. Bohunická a M. Kazharnovich, 217–231. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

prof. PhDr. Olga Orgoňová, CSc.

Katedra slovenského jazyka a teórie komunikácie

Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Slovensko

olga.orgonova@uniba.sk

doc. Mgr. Alena Bohunická, PhD.

Katedra slovenského jazyka a teórie komunikácie

Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Slovensko

alena.bohunicka@uniba.sk